

Anteckningar från föreläsningen

“Kvinnorna I den arabiska våren”,

hållen av professor Jan Hjärpe i kulturhuset Kajutan, Henån, torsdagen den 11 april 2013.

Arrangörer: Fredsrörelsen på Orust med stöd av Orust kommun och studieförbundet SENSUS.

Jan Hjärpe, religionshistoriker och professor emeritus i islamologi vid Lunds universitet, är redan, för de flesta, en namnkunnig person. Ämnet är ”kvinnorna i den arabiska våren” men Jan Hjärpe ger också ett nödvändigt makroperspektiv för en djupare förståelse av den komplexa väv och alla de fenomen och faktorer, som utgör den arabiska revolutionen. Kvinnornas plats i detta sammanhang är avhängig den ojämna balansgången mellan religion, sekulära statskick eller total brist på statskick, samhällets teknikutveckling, globaliseringen samt inte minst ekonomiska och politiska krafter i omvärlden. Samhällena är dessutom mycket skiktade, och den på sina håll progressiva lagstiftningen tillämpas inte eller kan vara okänd inom regioner och byar.

Jan Hjärpe (JH) tar i anförandet sin utgångspunkt i några bilder från Tunisien 2012, bilder på unga kvinnor med plakat i händerna, på vilka det står kravfyllda slagord såsom ”Jag är inte bristfällig, jag deltog i revolutionen”, ”jämlighet, jämlikhet, jämlikhet!” JH uttrycker, att det var ”flickornas revolution” och att modern kommunikationsteknik tydligt tillhörde verktygen i frigörelsekampen, TV (al Jazeera), datorer, mobiler, ”information via cyberrymden”. I detta sammanhang kan JH livfullt berätta om den delaktighet, rent konkret, som fanns från hans institutions sida vid t.ex. demonstrationerna på Tahrirtorget i Kairo 2011. Plakattexter var här skrivna på engelska, medvetet avsedda för omvärlden. På institutionen fanns vid denna tidpunkt en egyptisk gästprofessor, som återvände till Egypten p g a händelserna i revolutionens början, och som då också kunde rapportera direkt från T-torget, (jan.-feb., 2011, Mubarak avgick 11 feb. 2011). JH påpekar betydelsen av den nya, globala situationen, pådriven av de tekniska kommunikationsmedlen. En följd är t.ex. att ”revolutionära” ungdomar över hela världen lätt kan få kontakt med varandra, i Iran, USA, Jordanien, etc. De finner på detta sätt en gemenskap, som de inte kan etablera med äldre generationen inom de egna ländernas gränser. Men hos de äldre finns rösträtten...

”För oss”, säger JH, ”var revolutionen ingen överraskning, varför kom den snarare inte tidigare”? JH hänvisar till ett gigantiskt forskningsprojekt, ”World value survey”, som pågått i tre decennier lett av professor Leif Pettersson. I detta projekt hade sociologidoktorander använt ett formulär med 180 frågor, som framfördes i form av intervjuer i olika länder. Det gällde människors attityder till religion och politik, till politiker samt ifråga om värdebegrepp som demokrati och jämlikhet En rapport 2003 omfattade fyra arabländer (Marocko, Algeriet, Egypten, Jordanien) och Iran. Av detta undersökningsmaterial kunde många intressanta slutsatser dras, berättar JH och beskriver den förståelse som växte fram under analysen av svaren, rörande samband mellan människors värderingar av religion, i relation till både politiker och statskick samt alla demokrati-värdebegrepp.

Antalet intervjuer och frågornas konstruktion garanterar säkra svar. Begreppen ”demokrati och mänskliga rättigheter” tillmättes hög status. 90% av svaren ansåg demokrati vara något gott och mycket gott. 67% ansåg demokrati vara något gott (alltså totalt högre än inställningen i Sverige). Förtroendet för politiker är emellertid noll. Ledande politiker eftersträvar därför inte

presidentposten. De vill behålla folkets förtroende. Tron på Gud bejakades av 98 procent – ett aktivt utövande engagemang med samma höga värdering av demokratin. Förtroendet för de religiösa ledarna var 75%. Undantaget var Algeriet, där det religiösa språket missbrukats av makthavarna. I Iran 1978-79 uttrycktes revolten med det religiösa språket, vilket utmynnade i en komplicerad utveckling. I Egypten däremot (och i några andra länder) använde revolutionärerna konkreta politiska krav ur ungdomens perspektiv. Ungdomen utgör majoriteten, eftersom folkköningen är enorm. Då blir också försörjningsfrågorna centrala även för ungdomar. Men samtidigt råder gerontokrati (=äldrevälde) som är korrupt och repressivt.

Dessa omständigheter komplicerar demokratiprocessen i den islamiska världen. Var och en som vill och förväntar sig att "demokratiprocesser med fredliga medel" skall utvecklas, kan fundera över det vi ser som JH:s underförstådda budskap: **HUR SKALL MAN i en rättsstat KOMBINERA värdegrunden TRON PÅ GUD och TRON på ett DEMOKRATISKT, jämställt styrelseskick, då inget förtroende föreligger för de POLITIKER, vilka skall representera och garantera demokratins fortbestånd?** Och var kommer kvinnorna in?

För många dugliga, politiskt/demokratiskt skolade visionärer och folkbildare/-företrädare blir det en stor personlig konflikt, huruvida de skall välja en parlamentarisk eller en utoparlamentarisk väg för sitt sociala och politiska förändringsarbete. JH ger exempel på bådadera, i Indonesien, för att inte tala om Turkiet, en stat som JH återkommer till senare i sitt anförande. Iran är dock ett varnande exempel.

JH fortsätter sin beskrivning av den komplexa *revolutionära, demokrati-sökande "arabiska våren"* genom att pedagogiskt pendla mellan, å ena sidan, en beskrivning av de övergripande paradigmen och de historiska bakgrunderna, språkets betydelse i sociala förändringsprocesser, den ekonomiska världs-maktordningen SAMT, å andra sidan, den grå vardagens alla viktiga trivialiteter, hur mat, hyra, sjukvård, skola skall klaras av. Denna påfrestande vardag exemplifieras av den fattige studenten Muhammed Bouazizi. Hans helt privat motiverade självbränning i december 2010 omtolkades och inspirerade andra självbränningar i politisk protest, för övrigt helt i strid med religionens bud, alltså ett sekulärt motstånd. Händelserna anses vara startskottet för den s k arabiska våren.

JH ägnar en god stund åt att beskriva bl a förändringen, som skett beträffande det religiösa språkets användbarhet för att leda, förleda och betvinga människor till lydnad och foglighet, ett exempel på en stor omdanande strukturförskjutning i samhället. Denna process har naturligtvis samverkat med en förändring beträffande status hos den grupp av maktutövare, som haft företräde att tolka Koranen. JH återger en drastisk anekdot om det "ordinära folkets" relation till Koranen:

En liten flicka berättar att hon med sin pappas hjälp nu äntligen efter tre år läst hela Koranen, hon har bemödat sig mycket och är lycklig, att hon klarat av det. "Vad lärde du dig då av all denna möda?" frågar samtalspartnern. "Ingenting" svarar flickan, "jag förstår ju inte ett ord arabiska".

JH exemplifierar hur det religiösa språket tidigare verkligen kunnat FÖRENA folket. I upproret mot shahen, 1978-79, fanns det en shiitisk begreppsapparat för att uttrycka ett motstånd, en önskan om att avsätta denne diktator. Men en samhällsförändring har efter hand skett och språket har sekulariserats, bl.a. på grund av att vardagens försörjning har försvårats. Arbetslösheten är mycket stor, bristen på varor och höga matpriser, och repressionen är våldsam från militär och polis.

VARFÖR blev det då så? frågar man sig och JH har kunskaper och insikter, återigen utifrån den intrikata sammanvävningen av så många processer i samhället och världen:

Ta IMF:s krav, 2005, på åtstramning av länders ekonomier, vilket medförde en orimlig situation för befolkningar som drevs till umbäranden, arbetslöshet och fattigdom. Främst drabbades ungdomar och kvinnor. Opposition häremot förutsätter, som redan sagts, ett sekulärt språk för att tydliggöras.

Även Mubarak försökte, mot slutet av sin härskar-era, att nå fram till sitt folk och föra dem tillbaka till ordningen, genom Korancitat och anspelningar på profetens liv. Men han blev häcklad i medierna, i Aljazeera och på nätet och blev diskrediterad på olika sätt, av rappande ungdomar på gatan, förringande allusioner ur Koranen tillämpade på aktuella händelser, (t.ex. det historiska "Kamelslaget" 655 e.Kr., islamister mot islamister. Under alla omständigheter kännetecknades dessa gatustrider 2011 av våld. Ultras-supportrar deltog, huliganer som skulle värvats av Mubarak.

"I Lund följer vi med i händelserna genom "instant communication" säger JH, väl medveten om sin egen institutions betydelse i dessa frågor genom nära relationer till kunniga och engagerade människor och grupper, som förmedlare inifrån revolutionens centrum. JH har insikter om de minsta detaljer, som gäller denna arabiska vår och ger gång på gång också anekdoter från fältet. Han poängterar att det, till icke-våldsattityden hör en intelligent och kvalitativ humor, "ett utmärkt fredligt vapen" i kampen mot misär, orättvisor och diktatur. Redan i inledningen återger JH den satiriska humorn med en serieteckning:

Ett samtal utspinner sig mellan en taxichaufför och en resenär, en mullah med den mörkaste av korantolkningar:

"Fanns det verkligen radio på Mohammeds tid?" "Nej". "Stäng då av radion".

"Rökte man cigaretter på Mohammeds tid?" "Nej". "Släck cigaretten då".

Taxichauffören glimmar till. "Fanns det verkligen taxi på Mohammeds tid?" "Nej", får mullan medge.

"Nå, då så, stig ur taxin och invänta en hästskjuts!"

Ännu en vinjett: En ung student står med ett plakat höjt i luften, där det står skrivet: "Avgå Mubarak, jag blir så trött i armen!" En annan bild, med anledning av att regimen stängde av mobiltelefon-näten, visar ett plakat på en mobiltelefon och texten "I want to phone Mum!"

Icke-våldsprincipen tillämpades i flera av de länder, som var involverade i den arabiska våren. Gene Sharps stora bok om metoder för ickevåldskamp laddades ner från nätet, på 16 språk, och blev läst och känd av allt fler. Den laddades ner 20.000 gånger i Iran och 17.000 gånger i Jordanien.

Inspiratören är ytterst Indiens Mahatma Gandhi. Flera rörelser kungjorde sin icke-våldstillhörighet, t.ex. "6:e aprilrörelsen". Den egentliga samhörigheten på gator och torg mellan befrielsegrupperna, poliserna och militären tydliggjordes. Och olika politiska och religiösa grupperingar skyddade varandra mot våldsutövare. Olikheterna ansågs legitima. "Nu är vi egyptier, och man får ha olika uppfattningar i religiösa frågor och trossatser". Kopter skyddade muslimer under bönestunder och tvärt om. Hur skall en sådan attityd vidmakthållas? I Egypten och Tunisien fungerade ickevåldsprincipen väl, även om mellan 500 och 800 dödsoffer krävdes. Likaså i viss mån i Bahrain, men en hel del våld förekom. I Libyen blev det fullt inbördeskrig med utländsk inblandning och tiotusentals döda.

I Syrien – en s.k. rättsstat, dock nu en helt upplöst sådan - började upproret med fredliga demonstranter efter fredagsbönen, ett intelligent sätt att samla stora människoskaror, framhöll JH. Förbudet att sammankalla till demonstrationståg kringgicks lätt, plats och tid för fredagsbön var ju

redan fastlagt. Men från regimens trupper deserterande soldater använde sina vapen och kunskaper och öppnade eld mot regerings-styrkorna. Våldet eskalerade och nu har 60.000 dödsoffer krävts. JH kan inte se någon lösning på det multietniska Syriens pågående blodbad. Där finns ingen gemensam myt som kan ena. I Algeriet krävdes mellan 100.000 och 150.000 offer.

Det religiösa språket var nedtonat under demonstrationerna. Där gällde begreppen demokrati, mänskliga rättigheter och en personlig religiös frihet. Religionen ska vara frivillig, vilket i Tunisien exemplifierades av en kampanj för att avskaffa tvånget på fasta. Fasta borde vara en solidaritetshandling men har förlorat sin innebörd och förpliktelse, eftersom måltiderna blott är flyttade till natten.

Auditoriet får ännu en upplyftande humorbild, med text av en klarsynt kvinna, som önskar av männen "att de hellre skall utveckla hjärnan än odla skägget".

Citatet ovan för tillbaka till kvinnornas situation och till folkets krav på en sekulär rättsstat. Det religiösa språket har t.ex. inget begrepp för "jämlig" kvinna. Eva har således sin brist genom att inte vara självständigt formad av Gud utan, i andra hand, utifrån den av Gud först skapade, Adam. De progressiva kvinnorna tar dock upp kampen mot detta synsätt och menar, att Koranen här tolkas med hjälp av bibeln! I Koranen finns ingen sådan text med företräde för mannen. Formuleringarna där kan få en helt annan uttolkning, t o m den motsatta, att kvinnan kom först. Eller att man och kvinna skapades samtidigt, då det skapade återges med ordet SJÄL . Men: Själ har ett feminint genus... JH påpekar att "skapelsen" egentligen är könsneutral. Tolkingsförfarandet kräver textanalys i den högre skolan, och är avgörande för kvinnors plats inom den arabiska våren.

Männen-mullorna har under århundraden haft en självklar företrädesrätt att uttolka Koranen. Nu gör kvinnor anspråk på att deras tolkningstidevarv har kommit. Och de flesta tänkesätt och föreställningar kommer sannolikt att på sikt vändas upp och ner. KAN DET SKE FREDLIGT? Det är ett axiom, säger JH, att "samhällen tolkar sina texter på det sätt man har bästa nyttan av." Den som söker doktriner hittar de doktriner som han behöver" är ett känt talesätt. Det är befriande anmärkningsvärt att få höra, att radikala, moderna Koran-uttolkare funnit hänvisningar till, nästan som prejudikat, att profeten haft ett demokratiskt synsätt. I Ash-Shura (42:a suran i Koranen) lyfts en fundamental princip fram, "samråd mellan profeten och hans rådgivare", som utmärkande i samhällslivet, under MEKKA-perioden (demokratiskt synsätt, att lyssna på andras meningar). Profeten lär, efter sina rådslag, också ha följt de råd som han fått. De yngre muslimerna tycks likaså finna angivet i Koranen, att religionen skall stödja dig som samhällsmedborgare men inte som grupp. Dock, ett demokratiskt system för mänskliga rättigheter kräver, att man kan rösta på en grupp – ett parti. Tidigare var religionen liktydig med lagen. Den medgav att en enskild person kunde anges som en trovärdig religiös och juridisk företrädare.

Den arabiska vårens företrädare hittar stöd i Koranen för tolkningar i enlighet med det sekulära språket. Kravet är att religionen ska stödja och främja mänskliga rättigheter. Man hävdar att detta är islamiska värden. Rådslaget tolkas som identiskt med skandinavisk demokrati. JH säger att "allting finns att hitta i Koranen, profeten har uttryckt sig om det mesta, det gäller blott hur man selekterar". Man måste också ta hänsyn till vem som citerade profeten. Var det någon som var fyra år, då han påstod sig ha hört profeten, eller var det en jämbördig med Drottningen av Saba.

För tolkning av revolutionära begrepp såsom jämställdhet och demokrati har t.ex. den s.k. Medina-konstitutionen, utfärdad av Muhammed ca år 622, blivit ett prejudikat. Denna viktiga historiska händelse, att både judarna och de andra stammarna i Kalifatet skrev under konstitutionen innebar en multietnisk och multireligiös situation. Mord blev tabu, och alla skulle behandlas som medborgare och inte utifrån religion. Enligt traditionell sunnitisk islam skall folkvalda kalifer regera.

JH menar att den islamiska, feministiska rörelsen har vissa problem genom att vara uppdelad i åtminstone fyra olika inriktningar:

1. Den antireligiösa gruppen – de företräder idén att enda vägen till befrielse är att bekämpa all religiositet, en rabiat inställning. Att inget gott tillkommer kvinnor genom Koranen. Gruppen representeras främst av iranska exilfeminister.
2. De profana feministerna. Dessa har sin grund i socialismen och menar att förändrad samhällsstruktur medför förändring av religiöst förtryck. De bygger på Lenins tanke att religionen är ett epifenomen. Den återspeglar samhällsstrukturen..
3. En grupp, som vill förena, snarare erövra, det religiösa språket för att beskriva kvinnlig frigörelse och jämställdhet.
4. Islamistisk feminism.
Patriarkatet, ”gubbarna” har läst Koranen fel i 1400 år, nu skall vi ta fram den rätta kvinnohistorien, påstår alltså vissa feministiska grupperingar. Ta på er de feministiska glasögonen. Hur var det med Profetens hustrur – var någon av dem ”politiskt” engagerad?

JH ger vidare en beskrivning av ett antal viktiga förändringar, som pågår inom det muslimska brödraskapet: Brödraskapet accepterar politiska partier och den sekulära staten. (Jämför framväxten av frikyrkorna i Sverige via en möjlighet skapad av den sekulära statens framväxt.) Jihadisterna håller på att trängas ut. Man accepterar inte att muslimer dödas i deras våldsaktioner, ”mord på det egna folket”. De komprometterar också det älskade, religiösa språket, som har varit positivt men nu är shanghajtat och fungerar sämre för religiositet. Det finns en splittring mellan två extremer, dels den teokratiska, dels den samhällspolitiska, representerade av två partier, det ultrakonservativa al-Nour partiet och M Mursis frihets- och rättviseparti, som bejakar just rättigheten att bilda partier. ”Man inser lätt vilken ´revolution´, som egentligen pågår inom islam”, säger JH, ”en utveckling kan aldrig gå bakåt från en uppnådd position”. (Man kan jämföra med utvecklingen efter franska revolutionen.)

Ett slags ingenjörreligiositet håller på att växa fram. Innebörden är, att många med intellektuella yrken och utbildningar, såsom lärare, läkare m.fl. har börjat göra egna uttolkningar av Koranen – inte längre blott de skriftlärde, mullorna. Folket litar inte på de traditionella tolkningarna, istället påtalas att Koranens ord mycket väl kan stödja mänskliga rättigheter, jämställdhet och demokrati. Men politikerna har som nämnts ingen trovärdighet, och det gamla etablissemanget är emot. Ungdomsrevolten bidar sin tid... Debatten låter sig inte tystas. Normerna förlorar sin självklarhet och återfår den inte. Flickan som läste koranen utan att förstå är en symbol för förändringspotentialen i den arabiska våren. Nu vill man veta vad och varför och vad som EGENTLIGEN står i Koranen.

”Vem är då Muhammad Mursi?” Han var partiledare för Frihets- och rättvisepartiet, ett parti som grundades av Muslimska brödraskapet. Han var sitt partis kandidat i det egyptiska presidentvalet 2012, vilket han vann med 51,73% av rösterna. Han har starka band med USA, som tidigare professor i Kalifornien i 7 år, och han har två döttrar som är amerikanska medborgare. M Mursi har dock en svår uppgift framför sig: Som politiker får han automatiskt lågt förtroende

bland folket. Mot sig har Mursi också flera av den gamla Mubarakregimens institutioner - rättsväsendet, militären, polis- och säkerhetsstyrkorna. En annan synnerligen stor utmaning är den svåra ekonomiska situationen med en backande ekonomi och en enorm arbetslöshet. Det är enligt JH svårt att se en lösning på detta. Och befolkningsökningen skall hanteras.

Ordet lämnas fritt, och publikens intresserade frågor följs av återknytningar och fördjupning. En fråga berör den stora "folkliga fromheten", som blivit ett överraskande stöd för revolutionen, då de extrema islamistgrupperna "gått för långt". De har bekämpat den glädje och de fördomsfria festligheter, som Koranen OCKSÅ tillåter, dans och sång och musik. Det fria, glädjefulla livet vill muslimer i gemen inte överge. Dervischordnarna uttrycker den folkliga religionen som upplevelse. Dogmatisk och begränsande, asketisk syn på livsföring, som t.ex.sufisterna förordar, är inget som folket i gemen vill underkasta sig. Från Mali ges också exempel på demonstrativt motstånd mot extrema rebellers jakt på gamla kultplatser. Extremisterna tappar sitt inflytande. Det religiösa språket saknar kraft att tvinga människorna.

Frågor ställs om kvinnan i den arabiska våren: Man inte kan se kvinnans frigörelse skild från hela samhällets frigörelse. Många processer skall samsas på vägen mot ett demokratiskt samhälle. Dessa islamiskt styrda samhällen är skiktade. Det finns en kvinnlig elit, och det finns kvinnor som är analfabeter. En dysfunktionell stat kan inte ta sig an frågan om kvinnlig frigörelse. Finns inte mat och arbete, vad göra? Kurdistan uppvisar dock en positiv utveckling för kvinnornas frigörelse.

I vår del av världen skakas huvuden åt de kulturer där kusingifte är regel. Man utgår från en samhällsorganisation som vår egen. Men i länder där staten eller annan överhet saknar trygghetssystem utgör familjen, släkten och klanen tryggheten. Och det gäller att bevara den styrkan. De sociala systemen inrättas efter detta. Klanen får inte försvagas genom att dräneras på människor. Samma sak leder också till stora barnaskaror. Erfarenheten av hög barnadödlighet i avsaknad av avancerad sjukvård leder till slutsatsen att det måste finnas barn i reserv, vilka också ska ta hand om föräldrarnas ålderdom. Förekomsten av statligt organiserade pensioner utgör en kort sekund i historien i vissa länder.

Frågan om Turkiets plats i processen mot ett sekulärt samhälle och dess styrkeposition i sin del av Europa är omfattande och samverkan mellan Turkiet och Kurdistan är ämne för en egen föreläsning – förstår man lätt utifrån spridda nerslag i denna stora politiska domän. Historiska referenser till Mustafa Kemal Atatürk är nödvändiga, då grunden för Turkiet av idag är baserad på denne revolutionäre politikerns arbete. Erdogan och Atatürk är en basplatta för Turkiets fortbestånd och utveckling men JH har uppfattningen att "Erdogan är mer religiös än han vill ge sken av", han måste förhålla sig till kemalisterna.

Kvällens faktsäckade föredrag avslutades med en lång uppskattande applåd.

Vid anteckningarna Birgitta och Bo Edvinson

